

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 401

Ekonomia

Redaktorzy naukowi
Jerzy Sokołowski
Grażyna Węgrzyn
Magdalena Rękas

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2015

Redakcja wydawnicza: Agnieszka Flasińska, Elżbieta Kozuchowska

Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz

Korekta: Barbara Cibis

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2015

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-533-9

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Łukasz Arendt: Zmiana technologiczna faworyzująca wysokie kwalifikacje czy polaryzacja polskiego rynku pracy – zarys problemu	13
Agnieszka Barczak: Wykorzystanie wybranych metod ilościowych w analizie pasażerskiego ruchu lotniczego w Polsce	26
Ryszard Barczyk: Rola polityki pieniężnej w stabilizowaniu gospodarki polskiej w latach 2000-2014	36
Tomasz Bernat: Przedsiębiorczość studentów a dodatkowe aktywności pozauczelniane	48
Przemysław Borkowski: Applicability of reference based appraisals in assessment of real sector investment projects	58
Przemysław Borkowski: A framework for risk analysis in infrastructure projects	69
Agnieszka Bretyn: Młodzi konsumenci wobec szarej strefy w Polsce	83
Sławomir Czetwertyński: Ekonomia kopiowania a korzyści społeczne	93
Karolina Drela: Rynek pracy i biedni pracujący	104
Małgorzata Barbara Fronczek: Handel produktami ICT – Polska na tle świata	114
Aleksandra Grabowska-Powaga: Kapitał społeczny w przedsiębiorstwach rodzinnych	126
Artur Grabowski: Ordoliberalna kategoria własności a współczesne oblicze sektora niemieckich przedsiębiorstw piłkarskich	134
Alina Grynia: Innowacyjność krajów bałtyckich: potencjał i bariery	144
Anna Horodecka: The concept of human nature as a driving force for changes in economics exemplified by feminist and neoclassical economics	155
Michał Jurek: The role of banks in performance of the real sector in selected EU member states	166
Grażyna Karmowska: Zastosowanie metod taksonomicznych do oceny zróżnicowania poziomu życia w krajach postsocjalistycznych Europy	176
Magdalena Knapińska: Efektywność polityki rynku pracy – aspekty teoretyczne i praktyczne	187
Andrzej Koza: Sytuacja na rynku pracy osób niepełnosprawnych i jej wpływ na gospodarkę finansową państwowego funduszu rehabilitacji osób niepełnosprawnych	198
Jakub Kraciuk: Paradygmat <i>homo oeconomicus</i> w aspekcie rozwoju ekonomii heterodoksyjnej	211
Anna Krzysztofek: Rozważania o pojęciu odpowiedzialności	220
Wojciech Leoński: Wolontariat pracowniczy jako jedno z narzędzi CSR	233

Agnieszka Łopatka: Poziom i przyczyny różnicowania wynagrodzeń w Polsce	243
Iwona Maciejczyk-Bujnowicz: Changes in capital flows in process of integration of the European Union – selected aspects.....	253
Marta Maier: Starzejące się społeczeństwo jako wyzwanie dla polityki społecznej i rodzinnej	267
Agnieszka Malkowska: Ocena rozwoju obszaru przygranicznego na przykładzie województwa zachodniopomorskiego	275
Paweł Marszałek: Selected processes influencing contemporary banking systems.....	285
Danuta Miłaszewicz: Kompetencje społeczne polskich i litewskich studentów – analiza porównawcza.....	296
Dorota Milek, Karolina Kapusta: Competitiveness of the regions in the context of smart specialization (on the example of Świętokrzyskie)	306
Rafał Nagaj: Dochody a skłonność do działań altruistycznych wśród studentów w Polsce	317
Mariusz Nyk: Niedoskonałość rynku pracy w kontekście funkcjonowania związków zawodowych	327
Magdalena Olczyk: Konkurencyjność w literaturze ekonomicznej – analiza bibliometryczna	338
Monika Pasternak-Malicka: Płaca minimalna jako narzędzie ograniczające pracę nierejestrowaną	349
Barbara Pawłowska: W kierunku zrównoważonego rozwoju – przegląd efektów działań w Polsce.....	362
Renata Pęciak: Geneza podejścia regulacyjnego we francuskiej teorii ekonomicznej.....	373
Adriana Politaj: Pracodawcy z otwartego rynku pracy i ich rola w przeciwdziałaniu bezrobociu osób niepełnosprawnych.....	383
Joanna Prystrom: Innowacyjność a konkurencyjność gospodarki Luksemburga	399
Małgorzata Raczkowska: Kwestia gender w ekonomii	412
Magdalena Ratalewska: Uwarunkowania rozwoju sektorów kreatywnych..	421
Hanna Soroka-Potrzebna: Regionalne zróżnicowanie sektora MŚP	431
Małgorzata Sosińska-Wit, Karolina Gałązka: Wpływ współpracy z sektorem B+R na innowacyjność MŚP na podstawie badań ankietowych	440
Joanna Sychała: Ocena cech morfologicznych wahań cyklicznych w Polsce w latach 2001-2013	452
Joanna Stawska: Oddziaływanie decyzji władz monetarnych i fiskalnych (<i>policy mix</i>) na funkcjonowanie przedsiębiorstw w Polsce	462
Piotr Szkudlarek: Zaufanie jako komponent kapitału społecznego.....	472
Jarosław Szostak: Economic content of the category of value.....	483

Andrzej Szuwarzyński: Ocena wpływu polityki zdrowotnej na jakość życia starzejącego się społeczeństwa w krajach UE.....	493
Arkadiusz Świadek, Barbara Czerniachowicz: Aktywność innowacyjna systemów przemysłowych a koniunktura gospodarcza na przykładzie województwa dolnośląskiego	503
Michał Świtlyk, Artur Wilczyński: Zastosowanie indeksu Malmquista do badania zmian efektywności uczelni publicznych	514
Dariusz Tłoczyński: Rola państwa w kształtowaniu konkurencji na polskim rynku transportu lotniczego	525
Roman Tylżanowski: Zewnętrzne źródła finansowania procesów transferu technologii w przedsiębiorstwach przemysłowych wysokiej techniki w Polsce.....	535
Grażyna Węgrzyn: Zasoby ludzkie w Unii Europejskiej – szanse i zagrożenia	545
Danuta Witczak-Roszkowska, Karolina Okła: Skłonność studentów województwa świętokrzyskiego do zagranicznych emigracji zarobkowych.....	555
Katarzyna Włodarczyk: Pokolenie 50+ w Polsce – podejrzani o wykluczenie?.....	566
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Partycypacja mieszkańców w tworzeniu strategii rozwoju gminy jako przejaw kapitału społecznego na obszarach wiejskich.....	577
Jarosław Wolkonowski: Przyczyny i struktura emigracji obywateli Polski po akcesji do UE.....	587
Jacek Wychowanek: Tradycja w aspekcie budowania konkurencyjności małego przedsiębiorstwa	601
Urszula Zagóra-Jonszta: Adam Smith o własności.....	614
Magdalena Zalewska-Turzyńska: Communicating CSR – the Lasswell’s model approach.....	623
Ewa Zeman-Miszewska, Maciej Miszewski: Ład gospodarczy i porządek gospodarczy – potrzeba i szanse zmian	631
Mariusz Zieliński: Wpływ realizacji koncepcji CSR na wycenę spółek akcyjnych.....	642

Summaries

Łukasz Arendt: Skill-biased technical change or polarisation of the Polish labour market – remarks.....	13
Agnieszka Barczak: Application of selected quantitative methods in the analysis of passenger air traffic in Poland.....	26
Ryszard Barczyk: The role of monetary policy in the stabilization of the Polish economy in the years 2000-2014	36

Tomasz Bernat: Entrepreneurship of students vs. additional non-university activities.....	48
Przemysław Borkowski: Aplikacja metody referencyjnej oceny projektów inwestycyjnych w sferze realnej.....	58
Przemysław Borkowski: Metoda analizy ryzyka w inwestycjach infrastrukturalnych.....	69
Agnieszka Bretyn: Young consumers towards the shadow economy in Poland.....	83
Sławomir Czetwertyński: Economics of copying vs. social benefits.....	93
Karolina Drela: Labor market and working poor.....	104
Małgorzata Barbara Fronczek: Trade in ICT goods – Poland in comparison to the world.....	114
Aleksandra Grabowska-Powaga: Social capital in family business.....	126
Artur Grabowski: Ordoliberal category of a property and a modern aspect of a sector of German soccer enterprises.....	134
Alina Grynia: Innovation of the Baltic countries: potentials and barriers.....	144
Anna Horodecka: Koncepcja natury ludzkiej jako siła napędowa zmian w ekonomii na przykładzie koncepcji człowieka w ekonomii feministycznej i neoklasycznej.....	155
Michał Jurek: Znaczenie banków dla funkcjonowania sektora realnego w wybranych krajach UE.....	166
Grażyna Karmowska: Taxonomic methods to evaluate the variation in the standards of living in the countries of post-socialist Europe.....	176
Magdalena Knapieńska: Effectiveness of labor market policy – theoretical and practical aspects.....	187
Andrzej Koza: Situation of persons with disabilities on the labor market and its impact on the financial situation of the State Fund for Rehabilitation of the Disabled Persons.....	198
Jakub Kraciuk: <i>Homo economicus</i> paradigm in terms of development of heterodox economics.....	211
Anna Krzysztofek: Reflections about the notion of responsibility.....	220
Wojciech Leoński: Corporate volunteering as an instrument of CSR.....	233
Agnieszka Łopatka: Level and reasons for differences of salaries in Poland.....	243
Iwona Maciejczyk-Bujnowicz: Zmiany w przepływach kapitału w procesie integracji Unii Europejskiej – wybrane aspekty.....	253
Marta Maier: Ageing society as a challenge for social and family policy.....	267
Agnieszka Malkowska: Assessment of the development of a border area using Zachodniopomorskie Voivodeship as an example.....	275
Paweł Marszałek: Wybrane procesy wpływające na współczesne systemy bankowe.....	285
Danuta Miłaszewicz: Social competence of Polish and Lithuanian students – comparative analysis.....	296

Dorota Milek, Karolina Kapusta: Konkurencyjność regionów w kontekście inteligentnej specjalizacji (na przykładzie Świętokrzyskiego)	306
Rafał Nagaj: Incomes and willingness of students to perform altruistic actions	317
Mariusz Nyk: Imperfections of the labor market in the context of the functioning of trade unions	327
Magdalena Olczyk: Competitiveness in economic literature – bibliometric analysis	338
Monika Pasternak-Malicka: Minimum wage as a tool used to reduce the labor market grey area	349
Barbara Pawłowska: Towards sustainable development – review of effects of actions in Poland.....	362
Renata Pęciak: The origin of the regulation approach in the French economic theory.....	373
Adriana Politaj: Employers from the open labor market and their role in the counteracting of unemployment among persons with disabilities	383
Joanna Prystrom: Innovativeness vs. competitiveness of Luxembourg economy.....	399
Małgorzata Raczkowska: The issue of gender in economics	412
Magdalena Ratalewska: Determinants of the development of creative industries.....	421
Hanna Soroka-Potrzebna: Regional diversity of SME sector	431
Małgorzata Sosińska-Wit, Karolina Gałązka: Effect of cooperation with R&D sector on SME’s innovation based on survey	440
Joanna Spychała: Evaluation of morphological characteristics of cyclical fluctuations in Poland in 2001-2013	452
Joanna Stawska: The impact of the monetary and fiscal authorities (policy mix) on the functioning of enterprises in Poland	462
Piotr Szkudlarek: Trust as a component of social capital	472
Jarosław Szostak: Ekonomiczna treść kategorii wartości	483
Andrzej Szuwarzyński: Assessment of the health policy impact on the quality of life of ageing population in the European Union countries	493
Arkadiusz Świadek, Barbara Czerniachowicz: Innovation activity in regional industrial systems vs. economic cycle on the example of the Dolnośląskie Voivodeship	503
Michał Świtlyk, Artur Wilczyński: Application of Malmquist index to examine changes in the efficiency of public universities	514
Dariusz Tłoczyński: The role of state in shaping the competition in the Polish air transport market	525
Roman Tylżanowski: External sources of funding of technology transfer in high-tech manufacturing sector in Poland.....	535

Grażyna Węgrzyn: Human resources in the European Union – opportunities and threats	545
Danuta Witczak-Roszkowska, Karolina Okła: Disposition to financial emigration among the students of the Świętokrzyskie Voivodeship.....	555
Katarzyna Włodarczyk: Generation 50+ in Poland – suspected of exclusion?.....	566
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Participation of inhabitants in building commune development strategy as a manifestation of social capital in rural areas	577
Jarosław Wolkonowski: Causes and structure of emigration of Polish citizens after the accession to the European Union	587
Jacek Wychowanek: Tradition in the aspect of building the competitiveness of a small-sized enterprise.....	601
Urszula Zagóra-Jonszta: Adam Smith about ownership	614
Magdalena Zalewska-Turzyńska: Model komunikacji CSR w świetle podejścia H. Lasswella	623
Ewa Zeman-Miszewska, Maciej Miszewski: Economic governance and economic order – need and opportunities of changes	631
Mariusz Zieliński: The impact of CSR concept on the valuation of stock companies	642

Urszula Zagóra-Jonszta

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

e-mail: urszula.zagora-jonszta@ue.katowice.pl

ADAM SMITH O WŁASNOŚCI

ADAM SMITH ABOUT OWNERSHIP

DOI: 10.15611/pn.2015.401.56

Streszczenie: Artykuł przedstawia rozważania Adama Smitha wokół kategorii własności, zwracające uwagę na źródła jej powstania, rolę państwa w zabezpieczeniu własności, stosunek do monopolii oraz związek z interesem osobistym. W efekcie swoich analiz uznał własność prywatną za bardziej racjonalną niż państwowa. Własność prywatna powiązana z interesem osobistym była motorem postępu i rozwoju gospodarczego. Krytykował powstanie monopolii i ich politykę uniemożliwiającą konkurencję.

Słowa kluczowe: Adam Smith, własność, interes osobisty.

Summary: This article presents considerations about Adam Smith's ownership categories, drawing attention to the source of its creation, the role of state in securing a property, the ratio of the monopolies and the relationship of personal interests. As a result of his analyses he considered private property to be more rational than the state one. Private property associated with personal interest was the driving force of progress and economic development. He criticized the creation of monopolies and their policy of preventing competition.

Keywords: Adam Smith, ownership, personal interest.

1. Wstęp

Instynkt posiadania towarzyszy człowiekowi od zarania jego dziejów. Poczucie własności dotyczy wielu dziedzin życia, w tym również życia gospodarczego. Kategoria własności należy więc do podstawowych kategorii ekonomicznych, wokół której toczyły się i toczą nadal burzliwe dyskusje, wywołujące wiele emocji. Własność prywatna czy własność publiczna – która z nich jest bardziej efektywna? Odpowiedzi na tak postawione pytanie szukało wielu filozofów i ekonomistów na przestrzeni dziejów. Do ich grona należał również ojciec klasycznej ekonomii angielskiej – Adam Smith.

Celem artykułu jest prezentacja jego stanowiska wobec własności, a przede wszystkim zwrócenie uwagi na argumentację przemawiającą za wyższością włas-

ności prywatnej. Jego pogląd w tej kwestii wytyczył kierunek rozważań pozostałym klasykom oraz przedstawicielom nurtu subiektywno-marginalistycznego. Również współcześnie często ekonomiści powołują się na Smitha, gdyż odwołanie się do tego wielkiego klasyka wzmacnia ich własne stanowisko.

2. Źródła powstania i sposoby zabezpieczania własności prywatnej

Twórca szkoły klasycznej, rozważając problem własności, podchodził do niej od strony źródeł jej powstania i sposobów zabezpieczenia. Uważał, iż własność wynika z prawa naturalnego, jednak nie jest ona prawem przyrodzonym i wiecznym. Pojawiła się, ponieważ była użyteczna, a jej potrzeba była skutkiem ograniczoności zasobów, charakterystycznej dla świata, w którym żyje człowiek. Ograniczoność ta usprawiedliwiała własność prywatną i nadawała jej sens. Gdyby człowiek żył w świecie obfitości dóbr, istnienie własności prywatnej byłoby nieuzasadnione. Poszukując początków jej istnienia, Smith wskazał na czasy dominacji rolnictwa i uznał, że pojawiła się ona na skutek nierównego dostępu do ziemi. To z kolei powodowało nierówności społeczne i co za tym idzie zróżnicowany poziom dobrobytu. „Gdzie istnieje wielka własność, tam istnieje również i wielka nierówność” – pisał Smith w swoim głównym dziele. Bogactwo nielicznych opierało się zatem na ubóstwie wielu. „Dostatki bogacza wywołują oburzenie biednych, których często dotkliwa potrzeba, jak i zazdrość popychają do zamachu na cudzą własność” [Smith 2007, t. 2, s. 364–365]. Dlatego w miarę jak gospodarka się rozwijała i rozrastało się bogactwo, państwo jako instytucja nabierało coraz większego znaczenia, miało bowiem obowiązek prawnej ochrony własności [Szarzec 2013, s. 28]. Można zatem zaryzykować stwierdzenie, że to własność podnosiła i umacniała rangę władzy państwowej. Państwo musiało chronić posiadających przed nieposiadającymi. „Jeżeli władza państwowa jest ustanowiona dlatego, by zabezpieczała własność, to w rzeczywistości jest ona ustanowiona dla ochrony bogatych przed biednymi, to jest tych, którzy posiadają jakąś własność, przed tymi, którzy jej nie posiadają” – konkludował Smith [2007, t. 2, s. 370]. Połączył więc rozwój gospodarczy kraju z powstaniem i funkcjonowaniem praw własności jednostki oraz z koniecznością ich ochrony przez państwo. „Gdy więc powstają cenne i rozległe fortuny, trzeba z konieczności ustanowić organy władzy państwowej. Gdzie nie ma własności, [...] tam władza państwowa nie jest tak bardzo potrzebna” – uważał Smith [2007, t. 2, s. 365]. Pierwotne indywidualne zawłaszczanie ziemi uważał za sprawiedliwe, ponieważ umożliwiało każdemu człowiekowi jej pozyskanie. Ziemi było pod dostatkiem i rozmiary jej posiadania zależały od indywidualnej decyzji jednostki. Dopiero w miarę upływu czasu zawłaszczanie ziemi stawało się coraz bardziej utrudnione, a jej posiadanie pogłębiało nierówność społeczną. Przewaga jednego człowieka nad drugim wynikała z urodzenia, a urodzenie ze statusu majątkowego. Ludzie bogaci byli

zainteresowani utrzymaniem *status quo*, ponieważ ich stan posiadania zapewniał im dobrobyt. W celu ochrony własności prywatnej powstały więc instytucje i prawa będące narzędziami egzekwowania ustanowionych relacji [Szarzec 2013, s. 29]. Państwo spełniało tu dwie ważne funkcje: z jednej strony broniło swoich obywateli przed gwałtem i inwazją obcych społeczeństw, z drugiej broniło każdą jednostkę przed uciskiem i niesprawiedliwością, jakiej mogła doświadczyć od współobywateli. Jednakże każdy człowiek z natury rzeczy dążył do akceptacji ze strony bliźnich i to zmuszało go do sprawiedliwego postępowania. Fundament struktury społecznej opierał się na przestrzeganiu zasad sprawiedliwości. System prawny i wymiar sprawiedliwości karzący nieprzestrzegających prawa zapewniały ład i porządek w społeczeństwie. Odnosiło się to w głównej mierze do ochrony praw własności [Smith 1989, s. 127]. Smith podkreślał znaczenie powiązań między prawem prywatnej własności a sprawiedliwym państwem.

Opublikowane w 1776 r. fundamentalne dzieło *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów* (w skrócie: *Bogactwo narodów*) zawiera konstrukcję ustroju społecznego, opartego na własności prywatnej. Smith wzorował się w nim na poglądach swojego przyjaciela, zarazem filozofa i krytyka merkantylizmu – Davida Hume’a, który dowodził konieczności istnienia własności prywatnej jako społecznie użytecznej, pozwalającej chronić i zabezpieczać dobra oraz interesy jednostek przed innymi. Dostrzegał nierozzerwalny związek między własnością prywatną a bogactwem narodu. Własność prywatna pomnażała bogactwo, z niej płynął wszelki dochód. „Ziemia i kapitał są pierwotnymi źródłami prywatnego i publicznego dochodu” [Smith 2007, t. 2, s. 631]. „Posiadacz ziemi i kapitału – dwóch podstawowych źródeł dochodu, są bezpośrednio zainteresowani w tym, by utrzymać kulturę każdego kawałka ziemi w wysokim stanie oraz by dobrze gospodarować nawet poszczególnymi częściami kapitału; gdy przeto odbierze się im większość dochodów i przekaże się je innej kategorii ludzi, a mianowicie wierzycielom państwa, którzy nie są tym tak zainteresowani, musi to z biegiem czasu doprowadzić do tego, że kultura rolna upadnie i że kapitał zostanie roztrwoniony albo też odpłynie” [Smith 2007, t. 2, s. 632; Zagóra-Jonszta 2007, s. 47]. W tym kontekście Smith nawiązywał do polityki podatkowej, która w warunkach merkantylizmu krępowała własność prywatną. Uważał, że tworzenie stałych funduszy z pobieranych podatków osłabia państwo, czego przykłady istniały zarówno w przeszłości, jak i współcześnie.

Podatkom poświęcił sporo miejsca w swoim głównym dziele. Nie był zwolennikiem nadmiernego fiskalizmu, wręcz przeciwnie, uważał, że obciążenia podatkowe ograniczają rozwój gospodarczy. Twierdził, iż zbyt wysokie obciążenie własności prywatnej podatkami może przynieść całej gospodarce straty i grozi przeniesieniem działalności w bardziej sprzyjające przedsiębiorcy miejsca [Spiegel 1971, s. 256]. Przystępując do omawiania różnych form podatków, sformułował ogólne zasady polityki podatkowej:

1. Proporcjonalność/równość – podatki powinny być proporcjonalne do dochodu obywateli.

2. Określoność/pewność – wysokość podatku, termin płatności, sposób zapłaty powinny być ściśle określone, jasne i zrozumiałe dla podatnika. „Nieokreślona wysokość opodatkowania wzbudza zuchwalstwo i sprzyja korupcji”, dlatego jest większym złem aniżeli nierównomierne rozłożenie podatków [Smith 2007, t. 2, s. 501].

3. Dogodność – podatek winien być ściągany w taki sposób i w takim czasie, który byłby najdogodniejszy dla podatnika. Przy tej okazji zwrócił uwagę na formę podatków pośrednich dotyczących artykułów luksusowych, w przypadku których podatnik nie powinien uskarżać się na ich uciążliwość [Smith 2007, t. 2, s. 502].

4. Taniłość – pobór podatków nie może angażować dużej liczby urzędników, ponieważ ich wynagrodzenia pochłonęłyby znaczną część sumy wpływów; podatek nie może wpływać hamująco na pracowitość i aktywność ludzi, zniechęcając ich do angażowania się w niektóre gałęzie gospodarki, które umożliwiłyby pracę szerokim rzeszom obywateli; kary i konfiskaty za niepłacenie podatków nie mogą zrujnować podatnika, ponieważ położy to kres korzyściom, jakie państwo i społeczeństwo osiąga z ich aktywności gospodarczej; poborca podatkowy nie może zbyt często nachodzić podatnika, ponieważ jego wizyta nie jest przyjemną i podatnik będzie starał się go przekupić.

Nieprzestrzeganie owych czterech zasad może, zdaniem Smitha, prowadzić do sytuacji, w której „podatki są [...] bardziej uciążliwe dla ludności niż korzystne dla panującego” [Smith 2007, t. 2, s. 503]. Myślą przewodnią wywodu Smitha było zwrócenie uwagi na fakt, iż podatki obniżają dochody podatników. Następnie przystąpił do szczegółowego omawiania i komentowania różnych rodzajów podatków, podając konkretne przykłady rozwiązań zarówno w Anglii, jak i w innych krajach. Sporo miejsca poświęcił cłom, jako specyficznej formie podatku, które w jego przekonaniu przeważnie hamowały rozwój gospodarczy. Warto pamiętać, że zasady polityki podatkowej sformułowane przez Smitha do dzisiaj nie straciły na aktualności i wielu współczesnych liberałów chętnie powołuje się w tej kwestii na stanowisko wielkiego klasyka.

3. Własność rzeczy materialnych i niematerialnych, własność państwowa i monopol

Własność prywatna była ważna, ponieważ umożliwiała nie tylko materialne zabezpieczenie jednostki, ale również nadanie jej wysokiego statusu społecznego. Ponadto istniał także mniej ważny powód własności, jakim było przywiązanie do posiadanego przedmiotu. „Człowiek przywiązuje się z czasem do tabakierki, scyzoryka, rzeczy, których używał dawno temu, i w jego sercu rodzi się coś w rodzaju prawdziwej do nich miłości i przywiązania. Gdy je zepsuje albo straci, jest poirytowany nieproporcjonalnie do wartości i straty” – zauważał Smith [1989, s. 139]. Jednak z punktu widzenia korzyści ekonomicznych ten aspekt posiadania nie miał istotnego znaczenia.

Myśl ekonomiczna drugiej połowy XVIII w. wyraźnie dryfowała w kierunku uznania wolności jednostki za najistotniejszy atrybut jej rozwoju, natomiast wolność nierozzerwalnie związana była z własnością, czyli posiadaniem. Pojęcie posiadania nie odnosiło się tylko do własności rzeczy materialnych, aczkolwiek takie rozumienie dominowało, lecz także niematerialnych, do których można zaliczyć talent, wiedzę, ale również cechy charakteru. Te niematerialne elementy własności przyczyniały się do pomnażania własności materialnej. Własność, którą człowiek zdobywał swoją pracą, uważał za świętą i nienaruszalną.

Inaczej rzecz się miała z własnością państwową. Zdaniem Smitha zarówno sama własność, jak i formy bezpośredniego lub pośredniego zarządzania nią przez państwo były znacznie mniej efektywne, a nawet grożące upadkiem gospodarki. Wynikało to ze słabej motywacji do dobrego zarządzania nie własnym majątkiem¹ [Smith 2007, t. 2, s. 632]. Źródła złego gospodarowania majątkiem państwowym wynikały z braku interesu osobistego, z rozrzutności przy wydawaniu nie swoich, bo ściąganych od obywateli, pieniędzy oraz z nieistnienia ścisłego systemu odpowiedzialności i kontroli pracy administracji. Źle oceniał kompetencje urzędników państwowych. Dlatego uważał, że państwo powinno pozbywać się swoich przedsiębiorstw. Funkcje państwa powinny się ograniczyć do wymiaru sprawiedliwości, obrony kraju, organizowania robót publicznych oraz realizowania inicjatyw przekraczających możliwości finansowe pojedynczych podmiotów lub też takich, którymi podmioty ze względu na niskie zyski nie były zainteresowane, jednak ze względów społecznych działalność ta była pożądana (np. usługi pocztowe) [Taylor 1957, t. I, s. 83].

Największym wrogiem Smithowskiego systemu nie było jednak państwo, lecz monopol przybierający różne formy. Krytyka monopolu nie wynikała wszak z przesłanek moralnych, ale z faktu, iż utrudniał płynne funkcjonowanie rynku. Zabijał konkurencję, która była główną siłą napędową rozwoju gospodarczego. W *Bogactwie narodów* Smith poświęcił wiele uwagi krytyce merkantylizmu, skupiając się na różnych formach protekcjonizmu celnego. Przedmiotem ataku był zwłaszcza monopol w handlu z koloniami, który „[...] podobnie jak i inne niegodne, a złośliwe chwytły, jakie system merkantylistyczny stosuje, wywiera szkodliwy wpływ na działalność produkcyjną innych krajów, głównie zaś na działalność produkcyjną kolonii” [Smith 2007, t. 2, s. 240]. Zdaniem Smitha monopol zniechęcał również do podnoszenia kultury rolnej. „Monopol sprawia, że wszystkie pierwotne źródła dochodu, czyli płace, renta gruntowa i zysk z kapitału, stają się znacznie mniej obfite, niżby były w innym przypadku. Aby popierać drobne interesy nielicznej kategorii ludzi w jednym kraju, szkodzi on interesom wszystkich innych stanów w danym kraju oraz wszystkim ludziom we wszystkich innych krajach” [Smith 2007, t. 2, s. 242]. Dostrzegał skłonność kupców i przedsiębiorców do monopolizacji handlu

¹ „Lecz wierzyciel państwa, jedynie jako taki, nie jest bezpośrednio zainteresowany w dobrym stanie uprawy jakiegos poszczególnego kawałka ziemi ani w korzystnym użyciu jakiegos poszczególniej sumy kapitału, nie bowiem o nich nie wie, nie znajdują się one pod jego kontrolą i nie może się o nie troszczyć”.

i produkcji. Uważał, iż monopolizacja handlu, typowa dla polityki merkantylizmu, wyrządziła i nadal wyrządza wiele szkody angielskiej gospodarce, która paradoksalnie, ponosi straty z tytułu posiadania kolonii [Smith 2007, t. 2, s. 246–247]. Mimo iż nie potrafił dokładnie tego wyliczyć, zakładał, że przez ograniczenie produkcji, co było powszechną praktyką monopolii, mogły one osiągnąć wyższą cenę. „Monopolisci, utrzymując stale niedostateczną podaż na rynku i nie zaspokajając popytu efektywnego, mogą zbywać swoje towary po cenie o wiele wyższej od naturalnej i zwiększać swe dochody, które stanowią bądź płace, bądź zyski znacznie wyższe od ich stopy naturalnej” [Smith 2007, t. 2, s. 73–74]. Odbijało się to niekorzystnie na interesie społecznym, ponieważ cena monopolowa była zawsze ceną najwyższą, jaką można było osiągnąć. Ponadto konkurencja, która zapewniała najlepszą wydajność przemysłu, zanikała w warunkach gospodarki zmonopolizowanej. Jednak nie wierzył w rozwój pojawiających się wówczas organizacji zwanych spółkami akcyjnymi, stanowiących coś w rodzaju korporacji, ponieważ uważał, że te bezosobowe jednostki nie mogą się skutecznie troszczyć o własny interes, realizując jednocześnie trudne przedsięwzięcia [Galbraith 1991, s. 84–85; Heilbroner 1993, s. 62]. Gdyby zobaczył dzisiejszy świat, z pewnością przeraziłaby go dominacja korporacji we wszystkich niemal dziedzinach życia gospodarczego.

4. Interes osobisty a własność

W działalności gospodarczej człowiek kierował się egoistycznym interesem, dążąc do poprawienia warunków swojego bytu i zabezpieczenia rodziny poprzez pomnażanie posiadanej własności. Smith uważał bowiem, że „Natura zaleciła niewątpliwie każdemu człowiekowi, by przede wszystkim głównie troszczył się o siebie” [Smith 1989, s. 121]. Takie zachowanie uważał za naturalne, zmierzające do maksymalizacji korzyści możliwie najmniejszym kosztem. Prywatny interes był więc źródłem powszechnej pomyślności. Każda jednostka sama potrafiła ustalić sobie cel działania i sposób jego realizacji. Uważał, że w warunkach pełnej wolności jednostka mogła swobodnie podejmować decyzje ekonomiczne, które z racji dbania o własny interes były racjonalne i służące jednocześnie dobru ogółu. Tylko w takich warunkach można osiągnąć najbardziej pożądane efekty [Taylor 1957, t. I, s. 68]. Chęć posiadania wynikała nie tyle z przyjemności, ile z próżności. Bogactwo wzbudzało aprobatę i pozwalało na wyróżnienie się z tłumu [Umiński 2014, s. 225–227]. „Jaki jest cel skąpstwa i ambicji, pogoni za bogactwem, władzą i zaborczości?” – pytał Smith i odpowiadał, iż wynika on z „próżności i chęci wyróżnienia się” [Smith 1989, s. 72]. Człowiek ambitny mógł zyskać podziw i szacunek albo poprzez kształcenie się i praktykowanie cnoty, albo poprzez zdobycie majątku i pozycji. Smith uważał, że ta druga opcja jest jednak bardziej niebezpieczna [Zabieglik 2006, s. 124]. Mimo że interes osobisty obnażał egoizm jednostki, dążenie do posiadania coraz większego bogactwa, z którym można się było obnosić, to jednak przynosił korzyści całemu społeczeństwu. Był motorem postępu ludzkości, zapewniając jej

rozwój gospodarczy. Człowiek realizujący swój własny interes popierał interes społeczny skuteczniej niż zamierzając robić to świadomie. Lenistwo będące naturalną cechą charakteru człowieka zmuszało go do poszukiwania takich rozwiązań w procesie gospodarowania, aby małym nakładem sił i środków osiągać założony cel. W światopoglądzie społecznym Smitha tkwiło więc przekonanie, że dobro powszechne wywodzi się z dobra prywatnego. „Niewidzialna ręka” godziła interes prywatny z interesem ogólnospołecznym. Jednak w razie konfliktu Smith stawiał ten drugi ponad prywatnym. Uważał, że jedynym celem produkcji jest konsumpcja, dlatego interesy producenta muszą być realizowane tylko wówczas, gdy będzie to korzystne dla konsumenta.

Właściciel kapitału otrzymywał zysk, właściciel ziemi – rentę. Obie te formy dochodu były źródłem akumulacji kapitału, który odpowiednio zainwestowany gwarantował wzrost gospodarczy. Natomiast nieodłączna w systemie kapitalistycznym konkurencja umożliwiała optymalną alokację zasobów, która zapewniała osiągnięcie najlepszych wyników ekonomicznych. Jednak człowiek mógł istnieć tylko w społeczności, a w swoim działaniu był zależny od pomocy innych ludzi, którzy musieli z nim współdziałać [Smith 1989, s. 126]. Pomoc ta nie wynikała z ich życzliwości, ale raczej ze spodziewanych korzyści. „Jest bardziej prawdopodobne, że nakłoni ich do pomocy, gdy potrafi przemówić do ich egoizmu i pokazać im, że jest dla nich samych korzystne, by zrobili to, czego od nich żąda. Każdy, kto proponuje drugiemu jakiś interes, postępuje w ten sposób. Daj mi to, czego ja chcę, a otrzymasz to, czego ty chcesz: [...] to jest właśnie sposób, w jaki otrzymujemy nawzajem od siebie największą część usług, których potrzebujemy. Nie od przychylności rzeźnika, piwowara czy piekarza oczekujemy naszego obiadu, lecz od ich dbałości o własny interes. Zwracamy się nie do ich humanitarności, lecz do egoizmu i nie mówimy im o naszych własnych potrzebach, lecz ich korzyściach” [Smith 2007, t. 1, s. 20]. Ten przydługi nieco cytat pokazuje wyraźnie, że dla Smitha wymiana zaspokajająca potrzeby inspirowana była egoistycznym motywem zysku. Dochodziło do niej w ramach powszechnie przyjętych zasad i praw ustanowionych przez państwo. Wyznaczały one zakres dozwolonych działań i zachowań jednostek, z jednej strony je krępując, z drugiej gwarantując jednak zachowanie wolności i własności² [Polowczyk 2010, s. 493–521]. Jednostka, postępując zgodnie z interesem osobistym, maksymalizowała własną korzyść, a skoro społeczeństwo było sumą owych jednostek, to i ono osiągało maksymalną korzyść społeczną [Taylor 1957, t. I, s. 70].

Podsumowując, na koncepcję interesu osobistego Smitha składały się następujące założenia metodologiczne:

- zasada egoizmu i ukrywająca się pod nią zasada gospodarności,
- zasada indywidualizmu poznawczego,
- zasada zgodności interesu osobistego z interesem społecznym [Taylor 1957, t. I, s. 69].

² Można się spotkać z opinią, że Smith jest prekursorem ekonomii behawioralnej.

Interes osobisty w działalności gospodarczej przeważał nad zachowaniem altruistycznym, co nie znaczy, że działanie jednostki zawsze było zmotywowane egoizmem. W swoich rozważaniach nad zachowaniem człowieka w procesie gospodarczym Smith wyszedł z założenia indywidualizmu poznawczego. Zakładał bowiem, że tylko obserwacja zachowań jednostki może dać podstawę do formułowania ogólnych wniosków; jednocześnie należy pamiętać, iż osiągnięcie maksimum korzyści przez jednostkę przyczynia się do wzrostu dobrobytu całego społeczeństwa, zgodnie z założeniem klasyków, że społeczeństwo jest sumą jednostek. Interes społeczny stanowił więc sumę interesów jednostkowych. W warunkach wolności gospodarczej interes osobisty zapewniał automatycznie najpełniejszy rozwój gospodarki społecznej i realizację interesu społecznego [Taylor 1957, t. I, s. 69–70]. Założenie zgodności interesu jednostki z interesem społeczeństwa wynikało z optymizmu Smitha.

Skoro interes osobisty był motorem napędzającym do działania i bogactwa, konieczna była akumulacja, bez której bogacenie się było niemożliwe. Nieodpartą potrzebę akumulowania Smith sformułował w postaci prawa [Heilbroner 1993, s. 56]. Nie wszyscy jednak mogli akumulować. Tylko dochody przedsiębiorców i właścicieli ziemskich pozwalały na akumulację. O ile jednak ci pierwsi czynili to w sposób naturalny, dążąc do pomnażania swojej własności, o tyle ci drudzy z reguły konsumowali otrzymany dochód, nie widząc potrzeby jego pomnażania. Smith widział w akumulacji korzyść nie tylko dla jednostki, ale i dla całego społeczeństwa. Umożliwiała bowiem wzrost inwestycji, zastosowanie podziału pracy, a w konsekwencji lepszą możliwość zaspokojenia potrzeb. Dzięki niej świat zmierzał w kierunku postępu i rozwoju. Ponieważ akumulowali przede wszystkim przedsiębiorcy, uważał ich za głównych inicjatorów powszechnego dobrobytu. Prywatna własność środków produkcji, duża liczba uczestników orientujących się w rynku oraz swobodny przepływ kapitału i pracy między gałęziami produkcji to warunki, w jakich dokonywała się akumulacja. Natomiast wolna konkurencja i nierówny podział dochodów gwarantowały osiągnięcie wysokiego wzrostu gospodarczego. Polaryzacja społeczeństwa zmuszała bowiem pozbawionych własności do pracy najemnej. Smith dostrzegał sprzeczności interesów i rodzące się na tym tle konflikty. Uważał jednak, że świadome ich społeczeństwo będzie w stanie je przezwyciężyć [Taylor 1957, t. I, s. 69–70]. Heilbroner uważał, iż: „Smith w obrzydliwym systemie fabrycznym, w nowej akcyjnej formie organizacji gospodarczej, w nieśmiałych jeszcze wysiłkach czeladników na rzecz utworzenia organizacji broniącej ich interesów, nie dostrzegł pierwszych zwiastunów nowych sił społecznych, o dużych możliwościach destrukcyjnych” [Heilbroner 1993, s. 63]. Trudno się jednak zgodzić z taką opinią. Pod koniec życia autor *Bogactwa narodów* wrócił przecież do poprawiania i uzupełniania *Teorii uczuć moralnych*. Dopisał rozdział zatytułowany: „O upadku naszych uczuć moralnych spowodowanym skłonnością do podziwiania bogatych i wielkich oraz pogardzania osobami biednymi i znajdującymi się w marnej kondycji”. Dostrzegał więc pogłębiającą się polaryzację społeczeństwa. Jednakże na postawione w tej pracy pytanie: „Do jakiego celu służą chciwość i ambicja,

dążenie do bogactwa, do władzy, do znaczenia?”, odpowiedział w *Bogactwie narodów*: do dobrobytu zwykłego człowieka.

5. Zakończenie

W wielu miejscach swoich dwóch najważniejszych dzieł: *Teorii uczuć moralnych* oraz *Bogactwa narodów* Smith wypowiadał się na temat własności, preferując własność prywatną jako zdecydowanie bardziej racjonalną niż państwowa. Rozważaniom wokół własności poświęcił sporo uwagi, analizując początki jej powstania oraz sposoby zabezpieczania. Własność prywatna powiązana z interesem osobistym była motorem postępu i rozwoju gospodarczego. Jednocześnie krytykował powstanie monopolu i ich politykę utrudniającą, a czasem wręcz uniemożliwiającą konkurencję. Instynkt posiadania i dbanie o własny interes, tak charakterystyczne dla *homo oeconomicusa*, mimo wielu negatywnych objawów skutkowały jednak wzrostem dobrobytu całego społeczeństwa. Cóż zatem znaczył egoizm, próżność, lenistwo, chciwość i niemoralność jednostki wobec faktu, że te skądinąd wredne cechy charakteru przyczyniały się do pomnożenia bogactwa nie tylko w wymiarze mikroekonomicznym, ale przede wszystkim w ujęciu społeczeństwa jako całości.

Literatura

- Galbraith J.K., 1991, *Ekonomia w perspektywie. Krytyka historyczna*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Heilbroner R.L., 1993, *Wielcy ekonomiści. Czasy, życie, idee*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Polowczyk J., 2010, *Elementy ekonomii behawioralnej w dziełach Adama Smitha*, *Ekonomista*, nr 4.
- Smith A., 1989, *Teoria uczuć moralnych*, PWN, Warszawa.
- Smith A., 2007, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, t. 1 i 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Spiegel H.W., 1971, *The Growth of Economic Thought*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.
- Szarzec K., 2013, *Państwo w gospodarce. Studium teoretyczne – od Adama Smitha do współczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Taylor E., 1957, *Historia rozwoju ekonomiki*, t. I, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1957.
- Umiński P., 2014, „Bogactwo narodów” w świetle teorii uczuć moralnych – o człowieku w myśli Adama Smitha, *Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Wydziałowe*, nr 180, *Dokonania współczesnej myśli ekonomicznej. Racjonalność – efektywność – etyka*. Część I: *Problemy teoretyczne*, red. U. Zagóra-Jonszta i R. Pęciak, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Zabieglik S., 2006, *Etyka życia gospodarczego w twórczości Adama Smitha*, *Annales*, tom 9, nr 1, Uniwersytet Łódzki. Łódź.
- Zagóra-Jonszta U., 2007, *Własność w ujęciu wybranych kierunków myśli ekonomicznej*, *Ekonomia i Prawo*, nr 1, *Własność i kontrola w teorii i praktyce*, red. B. Polszakiewicz, J. Boehlke, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.